

קורותיה וגורלה של הספרייה ע"ש אברהם מאפו בקובנה*

דב לוין

העיר וציבור המשכילים היהודים ובראשם די"ר י"א פיינברג, ר' א"ב וולף, מבקר הספרות י"א אלישיב ("בעל מחשבות") והמטיף הציוני הידוע יי ניסבוים.

לרשות ציבור הקוראים של הספרייה עמד גם אולם-קריאה ובו עיתונים וכתבי-עת שונים. עם פתיחתה כבר היו בספרייה כ-3,500 כרכים, מהם 46% בעברית, 29% - ביידיש ו-25% - ברוסית ובגרמנית. בשנה השנייה לקיומה נלקחו בהשאלה על-ידי קוראים 7,672 ספרים, בשנה השלישית - 9,495 וברביעית - 11,783 ספרים. באותה שנה כבר היו בספרייה 4,600 כרכים ומספר המבקרים באולם הקריאה הגיע ל-10,606 (שורץ תשי"ט, 57). כפי שכבר נאמר לעיל התכוונו מייסדי הספרייה לקרוא אותה על שמו של אברהם מאפו וכך להנציח את שמו של הרומניסט העברי הראשון שנולד בקובנה, גדל בה וכתב בה את מיטב יצירותיו. בקשה בעניין זה הוגשה לשר ההשכלה של רוסיה, אך הדבר לא הסתייע בקלות. מספר על כך די"ר שורץ:

אחרי שהגשנו את בקשתנו אל המיניסטרונין בפטרבורג, פנה משרד שר ההשכלה אל שר הפלך בקובנה בשאלה: 'מי הוא מאפו?' משרד שר הפלך העביר את השאלה אל משרד המשטרה, משרד המשטרה העביר אותה אל משרד הבולשת. ולפי שגם מומחי הזינדרמים לא ידעו, מה טיבו של ירק זה, פנו אלינו, החזירו לנו את בקשתנו והציעו שאנו בעצמנו נתרץ למיניסטרו את הקושיה. נאלצנו לחבר ההרצאה על כתבי מאפו. רק אחרי שעשינו זאת התיר לנו שר ההשכלה לקרוא את מוסדנו באורח רשמי 'בית-ספרים עברי על שם אברהם מאפו'. (שורץ תשי"ט, 587; שווארץ תשכ"ה, 487).

קיומו של המוסד ואחזקתו מומנו ע"י תרומות של אוהדי ועל-ידי סובסידיה מטעם העירייה. כדי לרכוש ספרים חדשים נערכו מדי שנה נשפי חנוכה "בעלי תכנית לאומית מפורשת". אחד הנשפים האלה נערך בתאטרון העירוני בהשתתפותו של המשורר שי פרוג ובו הייתה תכנית מוסיקלית-אמנותית עשירה והוקרנו בו תמונות מהיישוב המתחדש בארץ-ישראל. על תרומתה של הספרייה לדור הצעיר באוכלוסייה היהודית של קובנה באותה עת ניתן ללמוד מקטע של דו"ח הנהלת הספרייה משנת 1913:

תחת השלטון של רוסיה הצארית

בשנת 1907 החלו חובבי ציון ומשכילי העיר קובנה שבליטא לטפח את הרעיון בדבר הקמת ספרייה לקראת יום הולדתו המאה של בן עירם אברהם מאפו (1808-1867), יוצר הרומן העברי הראשון "אהבת ציון", ומי שנחשב ל"גאונה ותפארתה" של יהדות ליטא (קלויזנר תשי"ך, 436). בין הוגי רעיון הקמתה של הספרייה ואבות מייסדיה היו די"ר א' לאפין, א' באלושר, י' מרגולין, ר' איסר-בר וולף (מוותיקי חובבי ציון וממשתתפי ועידת קטוביץ), הרב ישראל רוזנסון ואחיו, ל' צירנס, שרשנייבסקי ודי"ר ד"מ שווארץ. זה האחרון מתאר בזכרונותיו את שלבי ההכנה לקראת הגשמת הרעיון במילים אלה:

בשדה העבודה הציונית התרבותית הצבנו לנו כמטרה ראשונה - בהתחשב במסבות הזמן - יסוד בית ספרים יהודי, אשר יכיל ספרים בשפות שונות ויספק צרכי הנוער, הלומד בבתי-ספר שונים. יותר מאחרים היו זקוקים לבית ספרים כזה בחורי הישיבה, שמספרם היה רב ומרכזם בסלובודקה, פרבר קובנה... עם די"ר לאפין היינו חוזרים על פתחי בתי היהודים, מטפסים ועולים אל עליות הגג, יורדים אל מרתפים, מגששים ומחטטים בכל פינה. עמלנו לא היה לשוא. בכמה בתים מצאנו ספרים או כתבי-עת יהודיים ישנים. כמו כן כתבנו מכתבים אל אנשי שם, יוצאי ליטא ובקשנו מהם תמיכה חמרית למוסד התרבות החדש הזה... (שורץ תשי"ט, 56).

לאחר ששני שרי פלך דחו את הבקשה לפתוח את הספרייה, מתוך חשש שתשמש מסגרת מוסווית להפצת רעיונות סוציאליסטיים מזיקים למשטר הצארי, נערך נסיון נוסף אצל שר הפלך הבא ווריובקין, שנודע כליבראל שוחר תרבות. בהמלצת הדי"ר יצחק א. פיינברג (זקן הרופאים היהודים בקובנה ונושא תואר של יועץ מדיני) ניאות ווריובקין לקבל את היוזמים די"ר א. לאפין ודי"ר ד"מ שווארץ בלוויית ר' איסר-בר וולף, שנזכר לעיל, וציווה לתת להם את הרשיון המבוקש. טכס הפתיחה החגיגי של הספרייה נערך בתחילת 1908, במלאת מאה להולדתו של א' מאפו, בהשתתפות נכבדי

לרחל לוין לבית רוזנצוייג מנהלת הספרייה והארכיון ההסטורי של יהודי ליטא - ביקר

עבור נזקי השרפה שימשו להנהלת הספרייה להיחלץ מהגרעון הכספי ואפילו לרכוש ספרים נוספים בעברית וביידיש וכן גם ספרות יודאיקה.⁴ חודשים אחדים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה התקיימה האסיפה השנתית של שוחרי הספרייה ונבחרה הנהלה חדשה בת 15 חברים – רובם ככולם אישי ציבור ומראשי הציונות הכללית בקובנה⁵ ובראשם המומחה העולמי דאז בספרות העברית החדשה ד"ר ח"י שפיר.⁶

במלחמת העולם השנייה

למעשה הנהלה זו לא הוציאה את שנתה, שכן ביוני 1940 פלש הצבא האדום לליטא וזו הפכה לריפובליקה סובייטית על כל המשתמע מכך גם לגבי התרבות העברית. כמו יתר הספריות העבריות כן גם הספרייה ע"ש מאפו בקובנה נסגרה מיד (לוי' תשל"ז). הספרים העבריים נגזזו, ואילו מעט ספרי היידיש הועברו לרשות העירייה.⁸ באוגוסט 1941 עם העברתם של יהודי קובנה לגיטו נעשו מאמצים להעביר לשם את הספרייה ע"ש מאפו, שהייתה אחד מהמוסדות התרבותיים החשובים ביותר של קהילת קובנה. אולם "כל המאמצים עלו בתוהו בגלל סירובה של העירייה הליטאית" (גרפונקל תש"ט, 50, 122).

עניין מיוחד בספרים אלה גילו אנשי משלחת גרמנית שהגיעה לקובנה בסוף 1941 מטעם ה-Institut zur Erforschung der Judenfrage (המכון לחקר השאלה היהודית). מכון זה נוסד ב-1939 בפראנקפורט ע"י מיין ובראשו ה"רייכסלייטר" אלפרד רוזנברג. מנגנון מיוחד שנקרא "איינזאץ שטאב רוזנברג" עסק בהחרמת ספרי היהודים. חלק מאנשיו היו חברי המפלגה הנאצית ואחרים, שלמדו קודם לכן את השפה העברית. על המנגנון הזה הוטל לא רק למצוא ולהחרים את הספרים של היהודים אלא גם למיין אותם ותוך כדי כך לאתר את הספרים המגלים את "הפרצוף האמיתי" של היהודים ואת שנתם לעולם הלא-יהודי. את הספרים המתאימים היה עליהם לשלוח לפראנקפורט ע"י מיין למכון לחקר השאלה היהודית הני"ל, ואת כל יתר הספרים – למפעלים למיחזור נייר.⁹ בנוסף לספרים מספריית מאפו החרומו אנשי "איינזאץ שטאב רוזנברג" קרוב ל-100,000 ספרים (רובם בעברית וביידיש) מיהודי גיטו קובנה.¹⁰

גורלם של כלל הספרים המוחרמים הללו היה כגורלם של ספרי היהודים בגיטאות אחרים (לרבות גיטו וילנה): בחלקם נשלחו לפראנקפורט ע"י מיין, ויתרם נגרסו במפעלי נייר.

לאחר המלחמה – ואפילו בישראל

בסוף המלחמה, אחרי כיבוש גרמניה ע"י בעלות-הברית, מצאו אנשי הצבא האמריקאי במקומות שונים בסביבת פראנקפורט חומר מרכזי שנשלח מברלין וכן את החומר שנאסף באופן בלתי תלוי או במקביל ע"י מוסדו של

בסיפוק רב מציינת הנהלה את היחס הלבבי מצד הנוער היהודי למוסד זה... חלק הארי של המבקרים וקוראי העיתונים והספרים הם בני הנוער המתבגר, תלמידי הישיבות של סלובודקה וקובנה. לתופעה משמחת זו נודעת חשיבות יתר, אם נקח בחשבון, עד כמה תלמידי הישיבות נרדפו ע"י מנהליהם עבור קריאה בספרים אסורים. (שורץ תש"ט, 58).

ערב מלחמת העולם הראשונה אוסר בספריית מאפו אוצר הספרים החשוב של הד"ר יצחק פיינברג שציווה לפני מותו לתרום אותו לבית-הספרים הלאומי בירושלים, ואכן מכאן נשלחו הספרים לתעודתם.³

כאשר ב-1915 (השנה השנייה לפרוץ מלחמת העולם הראשונה) התפרסמה הפקודה לגירוש יהודי פלך קובנה אל פנים רוסיה, תכנן ד"ר שווארץ יחד עם הספרן רובין, ששימש גם פקיד בהנהלת בית-הכנסת "אוהל יעקב" ("די כאר-שול"), להחביא ב"עזרת הנשים" של בית כנסת זה את אלפי הספרים של ספריית-מאפו וכך ניצלו מרדת לטמיון. משהתבסס שלטון הכיבוש הגרמני בקובנה ניתן היה להחזיר את הספרים למקומם ולאפשר את המשך קיומה של הספרייה אף בתקופה זו.

בליטא העצמאית

משהוקמה ב-1918 ליטא העצמאית ולאזרחיה היהודים הוענקה אוטונומיה תרבותית, זכתה הספרייה לפריחה מחודשת בעיקר עד אמצע שנות ה-20. כמו לפני המלחמה, כן גם עתה המשיכה הספרייה להוות מוקד לפעילות תרבותית רוחנית לחוגים הציוניים בקובנה.

בשנת 1928 – עשרים שנה לאחר ייסודה של הספרייה – נרשמו ההישגים האלה: ביקרו בה 11,548 איש; נוספו מעל 500 ספרים; הושאלו 11,317 ספרים, מהם: 8,785 – בעברית, 2,038 – ביידיש, 404 – ברוסית ליטאית וגרמנית (מאפו ביבליאטירק 1928: 7).

אמנם עם הקמתן של ספריות יהודיות נוספות בפרוורי העיר וליד בתי-הספר התיכוניים והיסודיים פחת במידה ניכרת מספרם של הפונים להשאלה, אך מדי יום עדיין הצטופפו 40-50 קוראי עיתונים וספרים בחדר הקריאה של המוסד, שהכניסה אליו הייתה חינם אין כסף. בשבתות וגם בימי חול התקיימו במקום הרצאות ונשפי קריאה ופעילות תרבותית-חברתית מטעם הוועד העירוני של המרכז הציוני בקובנה. מבחינת כמות הספרים נחשבה ספרייה זו כשנייה בגודלה מכלל הספריות היהודיות בליטא "הקובנאית" (באלאשער 1933: 6).

ב-1932 שריפה גדולה פרצה בספרייה שבמהלכה נשרפו 2,000 ספרים וכתבי-עת, ביניהם סדרות של "המליץ", "הצפירה", "המגיד" ועוד. (ווי אזוי... 1932: 13). דמי הביטוח שנתקבלו

הכתובת: "מבית העקד של הדו"ר לתורת הרפואה י. פיינברג קובנה" Aus Dr med. J.A. Feinberg Buechershatz, Kowno (שורץ תשי"ט, 60-61).

להלן כמה הצעות והערות שהועלו בנושא זה באסיפה השנתית (יוני 1933) של שוחרי הספרייה, כפי שנמסרו ביומון הציוני המקומי: משה כהן טען נגד רכישת ספרי מדע שמשמשים בהם יחידים ולא ההמונים; גבי אסתר אלישיב-זוויסבורט תמכה בדעתו של כהן והציעה לחזק את הקשר עם העתונות היהודית בעולם; גבי פרידמן טענה על היעדר ספרות של נשים. לסיום הדיון בחרו 30 הנוכחים הנהלה חדשה למוסד. בנוסף ל-4 אבות המייסדים (ד"ר לאפין, ד"ר שווארץ, ח מרגולין ואי באלאשער) נבחרו: נתן גרינבלט, ד"ר אי סגל, ני פורוחובניק, ד"ר ח"י שפירא וני שפירא. כיו"ר נבחר ד"ר שי חורנווייצקי. "אין מאפו ביבליאטעק", די אידישע שטימע, 1933. 6.6. 5.

להנהלה נבחרו: ז' אולגובסקי, אי באלאשער, ד"ר י. גולדברג, גולדפרב, ד"ר י. דוברוביץ, ד"ר לי הסלזון, חי טראפידא, ד"ר אי לאפין, י. מרגולין, ב. פיין, י. צנטקובסקי, ד"ר י. רוזנבלאט, י. רוזיאנסקי, י. ריזין ודוצי ח"י שפירא. לוועדת ביקורת: אי גלאזמן, וי גרוויש ואינגי די קארנו. ד"ר ח"י שפירא מסר דו"ח. כן נמסר על תרומות כספיים מפורשי נח לאפין ויי מאץ. מנהל הספרייה חיים ז"ק מסר, שכל כספי התרומות נועדו רק לרכישת ספרים ולכריכת ספרים. (לפי: "אלגעמיינע פארזאמלונג פון דער מאפו געזעלשאפט", דאס ווארט, [קובנה], 30.5.1939: 4.

ד"ר ח"י שפירא, בנו של הרב הראשי בליטא ר' אברהם דובער שפירא, היה מרצה בקתדרה למדעים השמיים באוניברסיטה הליטאית וכן הכין עבודה חשובה מאד על יצירותיו של אברהם מאפו. בשנת 1940 (ת"ש) פירסם בליטא כרך ראשון של תולדות הספרות העברית החדשה, (581 עמ'). בגיטו קובנה התמסר לביסוס הפעילות החינוכית והתרבותית של הנוער הציוני. הוצא להורג יחד עם בני משפחתו בסוף 1943. לפי ידיעה שנתפרסמה אז בחו"ל, הורחקו מספריית מאפו 28 ספרים מאת סופרים יהודים כולל ביאליק, טשרניחובסקי, לייב יפה, ברדיצ'בסקי ואחרים. רק ביצירות מנדלי, פרץ ושלוס-עליכס לא נגעו לרעה; "די לאגע פון אידען אין פוילן און ליטע", דער אמעריקאנער, 24.1.1941: 28; והשווה: "Purge in Lithuania", Jewish Chronicle, 27.12. 1940: 7.

לפי צו של נשיאות הסובייט העליון של הרפובליקה הליטאית, נקבע שמה של הספרייה - מאפו לשעבר - הספרייה על שם גרייפנברג. פאלקסבלאט, 22.10.1940; ידיעה זו פורסמה בפירוט יתר גם בעתונות היהודית בחו"ל. לפי ידיעות אלה הועברה הספרייה (לאחר ש"טוהרה" והושלמה בספרים של שלום עליכם, מנדלי, פרץ, וכד') Jewish Chronicle שם; והשווה גם: דער אמריקאנער, 27.11.1940: 5. לפי דבריו של המורה והסופר ישראל קפלן מקובנה, "דובר אז בעיר שהספרים מספרית מאפו הועברו לספרייה העירונית ע"ש וינצאס קודירקא (Vincas Kudirka)". אישוס לדברים אלה מצוי גם בספרו של לייב גרפונקל, קובנה היהודית בחורבנה, ירושלים תשי"ט, 50.

נמסרו לעיבוד מחדש לנייר במפעל הנייר שבפטרזשיונאי (Petrashiunai) ע"י קובנה. גרפונקל תשי"ט, 128-129 והשווה: מאקס וויינרייך, היטלערס פראפעסארן, נייארק 1947, 151, 247. בסוף 1941 הוקם בקובנה Studiju

רוזנברג. כל החומר הזה רוכז בתחילה ע"י שלטונות הצבא בפראנקפורט ואחר כך בבניין I.G. Farben באופנבאך ע"י פראנקפורט. בין היתר נמצאו שם חלקי ספריות יהודיות מכל מיני מקומות באירופה. מהארצות הבלטיות נמצאו כ-20,000 ספרים וכרכי עיתונים. ב-2 למארס 1946 הקים הצבא האמריקני את המחסן הארכיוני באופנבאך Ofenbach Archival Depot. תוך זמן לא רב החלו מוסדות ציבור ותרבות בעולם היהודי, כמו יווא בניו-יורק והוועדה להצלת אוצרות הגולה בארץ-ישראל להתעניין בגורל החומר השדוד, שרוכז באופנבאך ובמקומות אחרים. בקיץ 1946 נשלחו לאירופה מטעם ועדה זו, וכן מטעם האוניברסיטה העברית ובית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, פרופי גרשם שלום ומר אברהם יערי. בין יתר המקומות הם ביקרו במחסן הספריות הנ"ל. במשך כמה שבועות ערכו במקום רשימות מהספרים והפירסומים הרבים שאותרו שם מתוך אוצרות התרבות שנשדדו מיהודים בודדים או ממוסדות יהודיים במקומות שונים באירופה. בין אלה נמצאה גם כמות מסוימת של ספרים וכתבי-עת מחמש ספריות בקובנה לרבות ספריית מאפו.¹¹

על סמך המידע המפורט שהביא הפרופי שלום אודות הספרים הללו וספרים אחרים שאותרו בגרמניה נעשו בישראל מאמצים רבים וממושכים להעברתם לירושלים. בתחילת שנות ה-50 זכתה הספרייה הלאומית בירושלים לקבל חומר זה ובמשך השנים שלאחר מכן מויין וקוטלג וחלק ניכר ממנו הועמד לרשות ציבור הקוראים והחוקרים. עותקים "כפולים" נמכרו מזמן לזמן במחיר סמלי לקהל הרחב או לספריות ציבוריות. כך רכשה באוגוסט 1961 הספרייה העירונית בדימונה שבנגב כ-500 ספרים (רובם ככולם בעברית)¹² מהספרייה ע"ש אברהם מאפו בקובנה והם שמורים שם במצב מצוין עד היום.¹³ כל אחד מהספרים האלה נושא לפחות אחת מהחותמות שהיו נהוגות בספרייה בפרקי זמן מסוימים החל מ-1908 ועד 1940.¹⁴

הערות

- (1) בשנות ה-90 של המאה ה-19 כבר פעלה בקובנה ספרייה עברית מטעם "חובבי שפת עבר" וככל הנראה זו המתוכננת - אמורה הייתה להיות כמעין המשך של קודמתה.
- (2) על אף חייו הקצרים והמרים הספיק אברהם מאפו העברי, כפי שנהג לחתום על מכתביו, לכתוב 4 רומנים בסגנון התנ"ך המתארים את חיי היהודים בזמן התנ"ך, סיפור לנוער ו-3 ספרי לימוד.
- (3) בשלב ראשון נשלחו הספרים לברלין לכתובתו של הפרופי הינריך לוה, ששימש כמורשה של בית הספרים הלאומי. אף כי בינתיים פרצה המלחמה הגיע המשלוח ללא תקלות לתעודתו בירושלים. על כל אחד מהספרים הודבקה תווית עם

משה הס, י"ח ברנר, דוד פרישמן, נחום סוקולוב, ביאליק ורבניצקי, י"ד ברקוביץ י' זאנוויל (מלך הקבצנים), שלום אש.

ספרות קלאסית עולמית: אוסקר ויילד, תומאס מאן, יעקב וואסרמן, ג'ק לונדון, דיאמיציס, רבינדראנת טאגורי, צ'ארלס דיקנס, אנטון צ'יכוב, ארתור קסטלר, רונלד סטורט, אריך רמארק, שקספיר ועוד. פרות לימודית: ספר החשבון מאת ש. קאפיט ועוד.

מנהלת הספרייה דאז, הגב' אורה אמיר (מבית גולדשמידט צורף מיאנובה שבליטא) שהשכילה להעריך כיאות את ערכו וחשיבותו של אוסף זה, דאגה לרישומו המפורט ולאחסנתו באגף נפרד, ושם הוא נשמר עד היום. (לפי מכתבה מה-18 לנובמבר 1993 של מנהלת הספרייה הנוכחית גב' גילה גבאי). המדובר בשלוש חותמות עיקריות:

א) ביבליותקה עברית עברית בקבנה JEVREISKAYA BIBLIOTEKA V KOVN (רוסית)

ב) ביבליותקה עברית "על שם א. מאפו קובנה"

ג) ספרייה עברית ע"ש א. מאפו, קובנה ZYDU BIBLIOTEKA A. MAPU vardu (ליטאית)

ביבליוגרפיה

- באלאשער, א. "אידישע ביבליאטעקן און זייערע צרות", די אידישע שטימע, 3.5.1933.
- גרפונקל, ל. קובנה היהודית בחורבנה. ירושלים: יד ושם, תשי"ט.
- "ווי אזוי האט אויסגעבראכן די שריפה אין מאפו ביבליאטעק". די אידישע שטימע, 2.9.1932.
- לויך, ד. "ספרים מטעם: ספרי לימוד וקריאה בידיש בליטא הסובייטית (1940-1941)". יד לקורא, ט"ז (תשל"ז): 111-124.
- "מאפו ביבליאטעק". די אידישע שטימע, 18.4.1928.
- שווארץ, ד. "די מאפו ביבליאטעק אין קאוונע". ליטע: באנד צוויי. תל אביב: קולטור געזעלשאפט פון ליטווישע יידן, תשכ"ה.
- שוורץ, ד. מ' קורות חייו. א' ראובני (מתרגם). תל אביב: (חמו"ל), תשי"ט.
- קלויזנר, י'. "אברהם מאפו". יהדות ליטא. תל-אביב: עם הספר, תשי"ך, כרך א', 429-437.

Biuras/Studien-Buro שעבר בסוף 1942 לווילנה ועד סוף 1943 פירסמו 4 כרכים של *Lietuvia Archivas* ובגרמנית *Bulletin fuer Erforschung des Bolschewismus - und Judentums*; בין המוזמנים ע"י א. רוזנברג לועידה "מדעית" לפראנקפורט היה גם Bruzas מליטא.

הדבר אירע ב-18.2.1942 וכונה בפי אסירי הגיטו "אקציית הספרים". כדי למיין את אלפי הספרים בהתאם למטרותיהם הקימו אנשי "שטאב איינזאץ רוזנברג" קבוצת עבודה של יהודים של ארבעה משכילים יהודים (ביניהם קופל גוטמן והמורים קיזל ויחזקאל למכן) ואלה הועסקו במלאכת המיון. גרפונקל 1932, 128-129, והשווה: ל"י גרב, "הבריגדות העירוניות", *יהדות ליטא*, כרך ד', תל-אביב-תשד"מ, 95.

להלן - רשימה חלקית (בליטאית ובגרמנית) מהספריות היהודיות שהובאו בחלקן מקובנה ושאותרו ע"י פרופ' ג' שלום: *Partial List of Libraries, 1945*:

Kauno zydu biblioteka "A Mapu" vardu (הספרייה היהודית בקובנה ע"ש א' מאפו) ביבליאטעק און לעזעהאללע א.ג. אברהם מאפו;

Bibliothek Kolel, Kowno (הספרייה של הכולל, בקובנה) כנראה של כולל האברכים;

Ozar hasefarim slabodka litauen (אוצר הספרים סלאבודקה, ליטא);

Lietuvos liaudies Pagalbos Sajungos Biblioteka (הספרייה של האגודה לעזרת העם בליטא);

Rabinas A. Broidas, Kaunas - Karmelitai (הרב א. ברוידא, קובנה-כרמליטא);

Buechelager bei der juedischen Ghetto-Gemeinde Vilijampole (מחסן הספרים שעל יד הקהילה היהודית בגיטו ויליאמפולה - סלבודקה).

הדין וחשבון מספטמבר 1946 מאת פרופ' גרשם שלום על שליחותו לאירופה (בקץ תשי"ז) בקשר לאוצרות הגולה. בית הספרים, אוצרות הגולה, סימן 40713, 793/212, Arc 4°.

להלן רשימה חלקית מתוך 500 הספרים שהספרייה העירונית בדימונה רכשה במחיר רבע לירה ישראלית (0.25 ל"י) או חצי לירה ישראלית (0.50 ל"י):

ספרי אברהם מאפו: אהבת ציון, הטוב והרע, בית חן ועוד. שירה עברית: מיכ"ל, יליג, טשרניחובסקי, שמעון פרוג, יצחק קצנלסון, מל"ל, אציג ועוד. קלאסיקה יהודית: לוי-קיפניס, ש"י עגנון, ברדיצ'בסקי,